

ДИСКРИМИНАЦИЈА У РАДУ ПОЛИЦИЈЕ – ФЕНОМЕНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ^а

Радомир Зекавица ^{*}, Зоран Кесић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Србија

^{*}radomir.zekavica@kpa.edu.rs

Апстракт

Смисао писања овог рада аутори проналазе у потреби појашњења изузетно комплексне појаве у научној и стручној литератури познатој као „полицијска дискриминација”. Тим пре што у домаћој литератури није до сада било довољно речи о проблему полицијске дискриминације, бар не кроз научно-теоријска и емпиријска истраживања ове појаве. Имајући у виду да теоријско и радно дефинисање предмета истраживања представља први и неизоставни корак на путу до спознаје показатеља проучаване појаве, чинило нам се важним да у раду размотримо сам појам полицијске дискриминације и начине манифестовања ове појаве. У циљу тога, у раду је најпре дато појмовно одређење полицијске дискриминације, а затим њени основни облици и категоризација. Тежња нам је била да на тај начин бар делимично отклонимо одређене недоумице и повећамо заинтересованост научне јавности за истраживањем ове појаве, али не само у виду њених теоријских анализа већ и кроз њена емпиријска истраживања у српском друштву. Потреба за тим превасходно произлази из чињенице да у нашим условима до сада нису у довољном броју спроведене емпиријске студије којим би се системски и свеобухватно истражио феномен полицијске дискриминације тако да су бројни показатељи њене појаве и обима углавном резултат нагађања и слободних процена.

Кључне речи: полиција, дискриминација, полицијска овлашћења, злоупотреба.

DISCRIMINATION IN POLICING – PHENOMENOLOGICAL DIMENSION

Abstract

The authors find the purpose of writing this paper in the necessary clarifications of an extremely complex phenomenon which is in the scientific and professional literature known as "police discrimination." This is more so because the issue of

^а Рад је настао као резултат реализовања научноистраживачког пројекта *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045).

police discrimination in local literature has not so far been sufficiently discussed, at least not in the scientific-theoretical and empirical research on this phenomenon. Having in mind that the theoretical and working definition of the object of this research is the first and indispensable step to comprehend the indicators of the studied phenomenon, it seemed important to us to consider in the work the very concept of police discrimination and the ways of manifestation of this phenomenon. For this purpose, the paper firstly gives a conceptual definition of police discrimination, and then its basic forms and categorization. Our aspiration was to, at least partially, remove certain ambiguities and increase the interest of the academic community to research this phenomenon, not only in the form of its theoretical analysis, but also through its empirical research in Serbian society. The need for this stems primarily from the fact that, in our environment, the empirical studies have not been conducted in a sufficient number that would systematically and comprehensively research the phenomenon of police discrimination, so that a number of indicators of its phenomenon and its extent are mainly the result of suppositions and free estimations.

Key words: police, discrimination, police authority, abuse.

УВОД

Познато је да у једном демократском друштву полиција представља кључног носиоца заштите основних слобода и права грађана. Особена функција и законска овлашћења поверена полицији, у циљу остварења те функције, пружају полицијским службеницима значајне могућности да те исте слободе и права крше. Тачније, јединствена позиција коју заузимају у друштву и специфична функција коју обављају пружају полицајцима бројне могућности и прилике да поједине друштвене и личне предрасуде преточе у дискриминацију.

Оваква парадоксална природа полицијског ауторитета даје јасан повод и оправдање за преиспитивање рада полиције као извора особеног вида дискриминационог поступања. Због својих бројних специфичности, полицијска дискриминација несумњиво привлачи пажњу обичних грађана и стручне јавности, али и буди интересовање научника из различитих области, међу којима свакако предњаче криминологи и правници. Међутим, управо те њене особености, а пре свих својства носилаца дискриминационог поступања и околности под којима се такви поступци предузимају, чини истраживање ове појаве нарочито изазовним, али и проблематичним. При томе, поред проблема практичне природе, истраживачи овог феномена могу се сусрести и са проблемом његове концептуалне ограничености. Наиме, данас у свету не постоји универзална дефиниција полицијске дискриминације нити јединствено мишљење која понашања се могу подвести под тај појам. Проблем додатно усложњава чињеница што се у општеприхваћеним категоризацијама „полицијске девијације” (енгл. *police deviance*) полицијска дискриминација не наводи као посебан облик (Barker, & Carter, 1994; Кесић, 2012а; Симовић и Зекавица, 2012), чиме је оне-

могуће препознавање њених особености, а тиме и прецизно дефинисање овог феномена.

Отуда нам се чинило важним да нешто детаљније размотримо сам појам полицијске дискриминације и начине манифестовања ове појаве како бисмо тако бар делимично отклонили одређене недоумице и евентуално повећали заинтересованост научне јавности за истраживање ове појаве у условима српског друштва.

РАЗМАТРАЊЕ КЉУЧНИХ ОБЕЛЕЖЈА ПОЛИЦИЈСКЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ КАО ПРИЛОГ ТЕОРИЈСКОМ ДЕФИНИСАЊУ ОВЕ ПОЈАВЕ

Због контрадикторне и конфузне употребе кључних појмова, нека термилошка питања морају се решити пре него што се крене у сагледавање самог појма полицијске дискриминације. У том погледу, посебно је значајна категоризација на коју је указао Роберт Рајнер (Robert Reiner) правећи разлику између следећих појмова: предрасуда (енгл. *prejudice*) – унапред створено мишљење које се преноси на сукобе са појединцима; предубеђење (енгл. *bias*) – мишљење да неки типови људи треба да имају бољи или лошији третман због права које се везује за њих без обзира на заслуге или одређено понашање; разликовање (енгл. *differentiation*) – образац примене полицијских овлашћења над одређеним друштвеним категоријама која варира од њихове заступљености у популацији; дискриминација (енгл. *discrimination*) – образац примене полицијских овлашћења над одређеним друштвеним категоријама које су превише заступљене као мете полицијске акције (Reiner, 2010, p. 160).

Од свих ових појмова, несумњиво је најтежња веза између појмова „предрасуда” и „дискриминација”, чији однос се углавном тумачи као однос узрока и последице. Заправо, док се под предрасудама обично сматрају унапред створени ставови, веровања или мишљења, дискриминација представља деловање на основу предрасуда. Прецизније речено, предрасуда се односи на став, док се дискриминација односи на понашање. Кеплер, Слудер и Алперт (Kappeler, Sluder, & Alpert) сматрају како је ова два термина потребно разликовати из најмање два разлога: 1) иако особа поседује одређене предрасуде, она се не мора понашати у складу са њима; 2) нека особа може поседовати и позитивне и негативне предрасуде (пример позитивне предрасуде је веровање да тинејџери из богатих породица нису склони извршавању делинквентних дела, док веровање да већина младих људи из сиромашних породица рутински извршава озбиљне злочине представља негативну предрасуду) (Kappeler, Sluder, & Alpert, 1998, p. 151).

Полицијска дискриминација представља особен вид дискриминације. Оно што је чини посебном јесу, пре свега, носиоци ди-

скриминационог поступања (полицијски службеници), као и околности под којима се такви поступци предузимају (у склопу обављања полицијских задатака, односно приликом предузимања појединих службених радњи или примене појединих полицијских овлашћења). Ипак, поред специфичности које одвајају „полицијску” од других облика дискриминације, ови поступци су истовремено и повезани бројним заједничким карактеристикама. Тако су, на пример, мотиви и разлози дискриминационог поступања полиције углавном идентични било ком другом виду дискриминације. То конкретно значи да је основни мотив таквог поступања углавном повезан са предрасудима према неком лицу због његовог личног својства. Додуше, како објашњава Рајнер, када полиција врши дискриминацију, у смислу различитог опхођења према људима без било каквог легалног оправдања, оно не мора да буде производ предрасуда, предубеђења или једностраног доношења одлука, већ исход ситуационих, интеракционих или институционалних процеса који резултирају дискриминационим понашањем, чак и када не постоји намера или жеља да се то ради (Reiner, 2010, p. 160).

Ова констатација нас доводи до закључка како је за разумевање полицијске дискриминације, поред терминолошког прецизирања, потребно указати и на етиологију оваквог поступања. У том погледу, битно је нагласити да се појачана примена полицијских овлашћења према одређеним категоријама становништва може објаснити објективним чиниоцима (умешаност у кршење закона, однос према полицајцу током интервенције итд.), али и субјективним факторима, међу којима предрасуде заузимају посебно место. При томе, ове предрасуде су засноване на мноштву елемената и обележја, али су то најчешће лична својства особе с којом полицајци долазе у контакт (раса, етницитет, пол, старост, друштвена класа, сексуална оријентација итд.).

Овде се логично отвара питање да ли су те предрасуде створене унутар полиције или су преузете из ширег друштва. Обично се претпоставља како су предрасуде полицијских службеника пре одраз стања у ширем друштву него што су изоловане појаве специфичне за полицајце као појединце. Иако су овакве тврдње обично истините, важно је напоменути како су друштвене предрасуде често додатно наглашене карактеристикама полицијског посла и вредностима полицијске супкултуре (опасност занимања, етос мушкости, конзервативизам, сумњичавост, изолованост итд.). Тачније, унутар полицијске професије друштвене предрасуде бивају додатно оснажене, добијајући често притом сасвим другачију конотацију, уподобљену карактеру ове професије. Овакво становиште проналази снажно упориште у резултатима бројних научних студија заснованим на културалистичким схватањима, међу којима је несумњиво најзначајнија студија Церома Сколника (Jerome Skolnick) о „радној личности” полицајца (енгл. *working personality*) (Skolnick, 2011).

У даљем разматрању појма полицијске дискриминације важно је истаћи како се у општеприхваћеним категоризацијама полицијске девијантности ова појава не наводи као посебан облик. Илустрације ради, у једној од најкоришћенијих систематизација ове појаве полицијска девијантност се посматра кроз различите облике *злоупотреба полицијских овлашћења* (незаконит претрес и хапшење, прекомерна употреба силе и слично) и *девијација у професији* (корупција, лажирање службених извештаја, крађа са места злочина) (Barker, & Carter, 1994). Изостављање полицијске дискриминације, тачније непостојање њеног децидног навођења у постојећим класификацијама је прилично зачуђујуће, посебно ако узмемо у обзир озбиљност ове појаве и тежину последица које могу настати услед оваквог поступања полиције.

Колико је заправо проблем полицијске дискриминације озбиљан можда најбоље указује чињеница да већина облика полицијске девијантности (попут прекомерне употребе силе или нарушавања различитих права и слобода грађана) може бити извршена уз постојање дискриминаторских мотива, чиме оне постају тежим обликом девијантности. Наравно, дискриминационо поступање полиције се не јавља само онда када полицајац предузима неко овлашћење на незаконит начин (рецимо када користи прекомерну силу, што је већ вид незаконитог рада, а, при томе, то чини према некој особи због њеног личног својства – расног, етничког или неког другог). Она може да постоји и приликом обављања редовних полицијских задатака који нису, сами по себи, незаконити (рецимо, у случајевима рутинских контрола саобраћаја, када се намерно иде ка томе да се заустављају само припадници одређене друштвене групе) (Crank, 2004; Кесић, 2012б; Waddington, 1999). Само постојање дискриминаторских мотива приликом обављања ових задатака чини такво поступање незаконитим. Из тог, али и других наведених разлога, полицијска дискриминација морала би се посматрати као специфичан облик полицијске девијантности, а који се јавља као вид злоупотребе полицијских овлашћења, и као такву требало би је јасно издвојити и нагласити у постојећим категоризацијама.

САГЛЕДАВАЊЕ ПОЈАВНИХ ОБЛИКА ПОЛИЦИЈСКЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ КАО ОСНОВ РАДНОГ ДЕФИНИСАЊА ОВЕ ПОЈАВЕ

У литератури посвећеној полицијској дискриминацији приметне су различите класификације ове појаве. Један од кључних критеријума разликовања полицијских дискриминација јесте начин њеног испољавања, а према ком се сва дискриминациона поступања полиције деле на активна и пасивна. У објашњењу ове поделе Кеплер,

Слудер и Алперт напомињу како полиција учествује у активној дискриминацији када другачије примењује законе или политике одељења (нпр. намерно зауставља и контролише црнце да би их одвратила од пролажења кроз одређене делове града). Насупрот овоме, у пасивној дискриминацији полиција бира да задржи бенефиције закона (нпр. одбија да истражи нападе над хомосексуалцима верујући да су они „добили што су заслужили”) (Karpeleg et al., 1998, p. 151). Другим речима, *активна дискриминација* се испољава кроз радњу чињења, односно директно учешће полицајца у предузимању конкретних мера у складу са створеним предрасудама, док се *пасивна дискриминација* испољава кроз радњу нечињења, односно кроз не предузимање мера које је полицајац у конкретном случају дужан да предузме.

Природа дискриминационог поступања и могућност њеног испољавања битно су одређени позицијом носиоца дискриминације у односу на објекат таквог поступања, као и количином моћи одлучивања коју носилац има у односу на објекат дискриминације. Полазећи од овог критеријума, чини се неопходним прављење разлике између дискриминације коју врше полицијски руководиоци од дискриминације коју примењују непосредни извршиоци (полицајци на терену). Разлике у манифестовању ова два облика дискриминације јасно потврђују следећи примери: *дискриминационо поступање полицијских руководиоца* – доношење одлука о хапшењима на основу нелегитимних критеријума, нереаговање на дискриминацију полицајца над грађанима; *дискриминационо поступање полицајца* – не улагање довољно труда у решавање злочина у којима су жртве припадници мањина, неодговарање или намерно одлагање одговора на позиве за интервенцију у деловима града где живе мањине (Karpeleg et al., 1998, p. 152).

Чињеница је да су најчешће жртве дискриминационих поступака полицијских службеника цивили. Нису, међутим, ретке ни ситуације у којима се дискриминација одвија унутар саме полицијске организације. Сходно томе, могуће је правити разлику између *екстерне дискриминације*, која је усмерена према грађанима, од *интерне дискриминације*, која се одвија унутар полицијске професије и усмерена је према колегама полицајцима.

Након што смо указали на неке од најприсутнијих подела полицијске дискриминације, скренућемо пажњу и на њене појединачне појавне облике. У том погледу је, пре свих, вредно поменути Мајкла Бентона (Michael Banton), који је иначе извршио једну од првих типологија полицијске дискриминације. Први тип је „категоричка дискриминација” (енгл. *categorical discrimination*) – огледа се у неједнаком поступању полицајца према појединцима само на основу тога што су они чланови неке друштвене групе, без обзира на њихо-

во конкретно понашање у датој ситуацији. Други тип је „статистичка дискриминација” (енгл. *statistical discrimination*) – представља различито опхођење према члановима неке групе због стереотипног веровања да су они у односу на друге склонији поседовању одређених карактеристика, без обзира на понашање појединачних чланова (нпр. полиција зауставља у већој мери младиће са дугом косом или младиће црнце због веровања да су они склонији да изврше неки преступ (Reiner, 2010, p. 161).

Очигледно је да категоричка дискриминација представља еклатантан пример кршења основних слобода и права грађана будући да је оно извршено без икаквог објективног разлога и повода, већ искључиво због личних својстава жртве. Додуше, и код статистичке дискриминације су подстицаји за дискриминционо поступање преваходно субјективне природе, с тим што у овом случају оно лежи у претпоставци полицајаца да су одређене групе грађана склоније кршењу прописа. Важно је, међутим, напоменути да су оваква уверења најчешће плод предрасуда и друштвених стереотипа о типичном „непријатељу друштва”, а кога обично представља млад мушкарац, необразован, незапослен, припадник етничке мањине.

Створени стереотипи свакако нису правно прихватљиви за основу сумњу и они се експлицитно одбацују у полицијским правилницима. Упркос томе, селективан приступ неретко представља прећутан подстицај за интервенције и истраге, које обично настају из интереса да се ефикасно обавља полицијски посао. Бројна истраживања спроведена у свету (преваходно на подручју САД и Велике Британије) потврђују наводе да полиција зауставља, претреса, хапси и примењује физичку силу над младићима из ниже класе или етничких мањина несразмерно више у односу на њихову заступљеност у популацији (Batton, & Kadleck, 2004; Kennedy, 1997; Meeks, 2000; Meehan, & Ponder, 2002; Rowe, 2004; Cha-Jua, 2006).

Концепт статистичке дискриминације Рајнер је додатно разрадио повезујући учесталију контролу одређених појединаца и група са конкретном проблемском ситуацијом, односно са перцепираном склоношћу ка одређеним видовима одступајућег понашања. Он иначе повезује овај вид дискриминације са тзв. концептом доступности за заустављање и претрес (енгл. *concept of availability for stop and search*) објашњавајући га кроз доступност младих црнаца за примену полицијских овлашћења, због тога што, за разлику од других група, они проводе већину свог времена на улици (Reiner, 2010, p. 161).

Овде је битно истаћи како је под значајним утицајем претходноствореног стереотипа криминалца у јавности креиран и стереотип злочина, најчешће манифестован у тзв. уличном криминалите-

ту.¹ Будући да се грађани, с правом или не, највише плаше управо ових криминалних појава, по логици ствари, они сматрају оправданим да полиција највећу пажњу треба да усмери на сузбијање баш овог вида криминалног понашања. Као резултат ових захтева и настојања, најчешће мете полицијске контроле постају младићи, припадници социјално маргинализованих група или етничких мањина, који се обично и сматрају одговорним за улични криминалитет. Заправо, услед тога што они проводе своје време углавном на јавним местима („глуварећи по ћошковима”), они постају дежурни сумњивци. Полицајци у њима често виде препродавце наркотика, крадљивце или изазиваче нереда, због чега их чешће заустављају, легитимишу, претресају и приводе у службене просторије. Као последица овакве селекције у контроли криминала, многи злочини који не спадају у категорију уличног криминалитета бивају запостављени, а њихови учиниоци остају некажњени.

У бројним студијама је примећено да одређен начин понашања појединца приликом интеракције с полицијом може независно повећати шансе за појачаном полицијском контролом, па чак и поступањем које прелази границе дозвољеног (Worden, 1996; Grant, & Terry, 2005; Roberg, Crank, & Kuykendall, 2000; Holmes, & Smith, 2008). Примера ради, агресивно понашање осумњиченог лица значајно повећава вероватноћу да се према њему употреби сила или да оно буде приведено него уколико је особа кооперативна. Дакле, независно од личних карактеристика и природе извршеног деликта, само држање, наступ и опхођење конкретне особе може значајно утицати на полицајца и начин његовог поступања према тој особи. При томе, од суштинске важности је да такво понашање полицајац протумачи као непоштовање његовог ауторитета, јер у таквом случају оно може условити потпуно другачију полицијску акцију од оне која би уследила да таквог понашања није било, односно да је таква оцена изостала.

Иначе, према неформалним вредностима полицијске супкултуре, сваки случај оспоравања полицијског ауторитета треба бити кажњен. Природу казне полицајци обично прилагођавају конкретној ситуацији. Тако, на пример, возач који се буни приликом заустављања од стране саобраћајне полиције може лако бити подвргнут детаљној контроли, са циљем да се по сваку цену нађе повод за наплату мандатне казне или подношење прекршајне пријаве (алко-тестирање, прегледање гепека, тражење на увид комплетне опреме итд.). Са друге стране, појединац који се у истој ситуацији понаша кооперативно

¹ Насилничка и тешка имовинска дела која на јавним местима свакодневно врше углавном припадници нижих социјалних слојева.

може бити само опоменут и пуштен. Овде полицајци, међутим, могу лако превидети чињеницу да иза кооперативног односа и покајничког става возач може скрити лицемерје или свесну намеру избегавања појачане полицијске контроле. Управо у овом контексту може се објаснити и настанак „интеракционе дискриминације” (енгл. *interactional discrimination*), која настаје из процеса интеракције између полиције и грађана, а као последица понашања грађанина које исходује полицијском интервенцијом за коју не постоји легално оправдање (Reiner, 2010, p. 161).

Следећи тип полицијске дискриминације у литератури је категорисан као „преносна дискриминација” (енгл. *transmitted discrimination*). Она се дешава када полиција делује као пасиван преносилац предрасуда заступљених широм друштва (нпр. расне предрасуде грађана белаца могу учинити да жртве неоправдано означе своје нападаче као црнце и навести полицију да трага за осумњиченим црнцима) (Reiner, 2010, p. 161). У овом особеном виду дискриминационог поступања полицијски службеник заправо игра улогу посредника у активирању предрасуда других лица (нпр. сведока конкретног злочина који даје информације полицији о осумњиченом, а који је притом руковођен личним предрасудама). Иако се чини да полицајац у овом случају игра пасивну улогу, он је заправо овде кључни кривац, јер је он тај који кроз конкретан поступак врши дискриминацију тако што „оживљава” предрасуде (па макар оне биле туђе). Сликвито речено, без обзира на то што је сведок тај који је тенденциозно уперео прст у одређеног појединца, идентификујући га као нападача (нпр. због његове етничке припадности), полицајац је ипак носилац противправне радње, а која у овом случају може представљати лишавање слободе невиног лица.

Напоследку желимо скренути пажњу на вероватно најопаснији и најозбиљнији облик дискриминационог поступања полиције, одређен у тзв. институционалној дискриминацији (енгл. *institutionalized discrimination*). Она настаје када се последице универзално обликованих организационих политика или процедура развију у пракси као дискриминационе због структуралних предубеђења о неједнаком друштву или због нераздвојивих, али безначајних разлика између група (Reiner, 2010, p. 162). Концепт институционалне дискриминације је, иначе, доста дуго био контроверзан. Извесна појашњења овог вида полицијске дискриминације дао је Лорд Скарман у свом извештају поводом немира у Брикстону. Конкретно, он је указао на два могућа тумачења институционалне дискриминације: 1) *намерна* – непосредна (директна) примена дискриминационе праксе, као последице свесног спровођења одређене политике; 2) *ненамерна* – посредна (индиректна) примена дискриминационе праксе коју, најчешће несвесно, могу усвојити организације или физичка лица (Reiner, 2010, p. 162).

У полицијској пракси нису ретка поступања која бисмо могли подвести под институционалну дискриминацију. Тако, на пример, у склопу спровођења политике полицијских организација често се захтева усмеравање додатних полицијских ресурса или агресивнијих тактика на области са „високом стопом криминала”, а које заправо представљају заједнице „друштвено одбачених”. Да ли су овакве одлуке плод објективних потреба или резултат деловања предрасуда и стереотипа, питање је које заслужује шире разматрање. Ипак, који год фактор да је у питању, резултат овакве политике је учесталије заустављање, претресање и хапшење људи који тамо живе, а посебно оних који су уобичајено изложени повећаној полицијској пажњи (већ помињани млади припадници етничких мањина).

У склопу институционалне дискриминације свакако би требало размотрити и поступке опредељене у „тенденциозној непажњи” припадника полиције према случајевима у којима је жртва припадник одређене мањине. Случај *Sinthasomphone*² нам на веома драматичан начин појашњава како неадекватна полицијска реакција може заправо представљати резултат предрасуда развијених унутар полицијске организације и директнијих форми дискриминације. Постојање дискриминације у овом случају је потврђено у парници која се водила између породица убијеног младића и Града Милвокија. Том приликом је на видело изашла дуга историја полицијске дискриминације у овом граду, а коју су полицајци спроводили над хомосексуалцима и расним мањинама. Тиме је доказано да су поступци полицајаца у описаном случају били заправо производ дискриминаторске политике полицијског одељења. Овакво стање је проузроковало да полицајци у конкретном случају „не опазе” да су злочини били извршени пре њиховог доласка и да су се настављали пред њиховим очима. Заправо, због снажно укорењених предрасуда према хомосексуалцима и мањинама (убијени младић је иначе био пореклом из Лаоса), полицајци су цео случај посматрали, како објашњавају Кеплер, Слудер и Алперт, „са намерном равнодушношћу, третирајући један озбиљан злочин као комичну ситуацију” (Kappelle et al., 1998, p. 159).

² Интервенишући по дојави грађана о извршеном деликту насилничког понашања, полицијска патрола је у Милвокију 27. маја 1991. године затекла 15-годишњег младића Синтхасомпхоне Конерака на улици како крвари. Када су утврдили да је реч о хомосексуалцу кога је физички напао његов љубавник, полицајци су одбацили случај као „приватан проблем” и вратили повређеног у стан његовог партнера Џефрија Дамера (Jeffrey Dahmer). Младић је нажалост убрзо постао само још једна у низу жртава овога сада веома познатог изопаченог серијског убице и канибала.

Иначе, један од несумњиво најиндикативнијих, али и најчешће помињаних облика институционалне дискриминације у раду полиције је свакако „институционални расизам”. Вероватно највеће заслуге за дефинисање овог вида дискриминационог поступања, а посебно за његову идентификацију и раширеност унутар британске полиције, припадају лорду Мекферсону. У свом извештају сачињеном поводом случаја *Lawrence*³ (Macpherson Report, 1999) институционални расизам Мекферсон дефинише као:

„колективни неуспех организације да обезбеди одговарајућу и професионалну услугу људима због њихове боје коже или етничког порекла. Овакав поступак може се видети или открити у ставовима и понашању које тежи ка дискриминацији кроз несвесне предрасуде, незнање, непромишљеност и стварање стереотипа на основу расе, стављајући припаднике мањинских етничких група у неповољан положај” (Loftus, 2009, p. 31).

Не спорећи значај конкретне дефиниције, чињеница је да поједине формулације из ове дефиниције могу изазвати одређене полемике. Овде, пре свега, мислимо на израз „колективни неуспех”, посебно због тога јер Мекферсон није појаснио да ли тај израз доводи у везу са отвореном дискриминационом политиком целокупне организације, која се тиме јасно етикетира као расистичка, или са неформалним вредностима које већина колектива поштује, једни кроз њихову примену у пракси, а други кроз толеранцију и некажњавање расистичког понашања. Такође, стављајући у поменутој дефиницији нагласак на „несвесност, незнање, непромишљеност” понашања, Мекферсон доводи у питање одговорност извршилаца за такво поступање.

Тиме се логично намеће питање у коме или чему заправо лежи одговорност за такав приступ у раду полиције. Уколико се у тражењу одговора на ово питање фокусирамо на неформални систем вредно-

³ Стивен Лоренс, британски тинејџер црне пути (рођен 13. септембра 1974. године) из Елтама, на југоистоку Лондона, био је насмрт избоден док је чекао аутобус 22. априла 1993. године. Сматрало се да је убица имао расистички мотив и да је убио младића управо зато што је био црнац. Након почетне истраге ухапшено је пет осумњичених, који међутим нису уопште процесуирани. Постојала је сумња да је истрага овог случаја запостављана због расне припадности жртве. Ово је уједно био и кључни повод за покретање истраге 1999. године, на чијем челу је био лорд Вилијам Мекферсон. Током истраге је откривено да је првобитна истрага лондонске Метрополитен полиције била некомпетентна, уз навођење да су полицајци починили фундаменталне грешке, као што је непружање прве помоћи жртви када су стигли на место злочина, неуспех да прате очигледне трагове током истраге и неуспех да приведу осумњичене правди. Посебан значај овог извештаја лежи у открићу да је унутар конкретне полицијске организације био развијен институционални расизам, што је за последицу имало опструкцију конкретне истраге и заштиту осумњичених.

сти припадника полиције и расне предрасуде, као њихов значајан део, постоји опасност да проблем сагледамо превише уско. Наиме, усмеравајући сву пажњу на тај сегмент, ризикујемо да за постојеће стање окривимо искључиво обичне полицајце будући да се они углавном сматрају представницима и творцима неформалног система вредности, док истовремено можемо лако занемарити бројне структуралне проблеме у полицијској организацији на вишим нивоима.

Напослетку је важно нагласити да идентификацијом наводне расистичке склоности у раду појединих полицајаца као основног узрока неприхватљиве полицијске праксе или пак тражењем одговорности за конкретне поступке искључиво у присутности институционалног расизма у полицијским организацијама занемарујемо чињеницу да овај проблем може имати многу ширу позадину. Наиме, уколико их ставимо у један шири друштвени контекст, приметимо да такви поступци неретко представљају одраз друштва у ком припадници полиције живе и раде. По тој логици, институционални расизам заправо представља свеprisутан процес, подржаван широм низа институција (стамбено питање, образовање, запослење, здравство, социјалне услуге итд.), а кроз чије комбиновање се заједнички јача образац расне неједнакости. Међутим, док присуство оваквог система понашања у многим организацијама остаје незапажено или се вешто скрива, оно је у контексту рада полиције јасно видљиво, превасходно захваљујући суштински ауторитарној природи полицијске функције, која се спроводи на експлицитан и често веома транспарентан начин.

ЗАКЉУЧАК

На основу изложене аргументације, сасвим је очигледно колика ја заправо важност научног истраживања полицијске дискриминације. При томе, како оно не би било само научно засновано већ и друштвено оправдано, такво истраживање мора бити превасходно усмерено ка изналагању што ефикаснијих и делотворнијих механизма спречавања и редукције ове појаве. Остварењу тог циља несумњиво помаже прецизно позиционирање основних извора и узрока дискриминације у раду полиције. Тако, на пример, уколико се проблем полицијских предрасуда посматра примарно као друштвено условљен феномен и директна последица владајућих предрасуда у датом друштву, онда се одговорност за њихово отклањање мора посматрати као одговорност целокупног друштва, а не само полиције. Управо овакво виђење пружа теорија „одраза друштва” (енгл. *reflection of society*), а која полази од премисе да су расне предрасуде и дискриминација у кривично-правосудном систему одраз веровања и понашања која су највише заступљена у неком друштву (Bowling et al., 2004, p. 8).

Сасвим је разумљиво, уколико су таква веровања оптерећена расним или било којим другим предрасудама, да ни полиција неће бити имуна на њих. Оно што може да важи као основна претпоставка јесте да где год су институције моћи под утицајем расне, етничке, верске или неке друге неравнотеже, да ће и полиција бити под тим утицајем. Руководећи се овом логиком, могли бисмо претпоставити да је раширеност предрасуда унутар полицијске културе и интензитет њиховог испољавања у свакодневном раду у битној мери одређен нивоом и степеном испољавања таквих предрасуда у ширем друштву. Другачије речено, однос полиције према правима расних, али и других мањина (етничких, верских, сексуалних итд.) одређује се, у највећој мери, према односу који већина гаји према тим мањинама.

Као што смо видели, чак ни високоразвијена демократска друштва, попут америчког и британског, нису имуна на тако озбиљан проблем као што су, на пример, расизам или хомофобија, а који представљају резултат и последицу постојећих друштвених предрасуда. Треба, међутим, нагласити да само постојање хетерогене структуре неког друштва не доводи нужно до сукоба различитих друштвених група и ситуације у којој би полиција могла да буде искоришћена у остваривању интереса само једне од њих. Највећи изазов за свако демократско друштво јесте управо да обезбеди услове да те поделе и разлике не буду повод за нарушавање права припадника одређених друштвених група и дискриминационо поступање представника државне власти, посебно полиције.⁴ То је управо задатак и одговорност државне власти која одговарајућом политиком може утицати на смањивање владајућих предрасуда и конфликта у друштву.

С друге стране, треба бити свестан и одређених специфичности полицијске супкултуре, а које могу бити од утицаја на појаву и обим усвојених предрасуда и дискриминације у раду полиције. Наиме, познато је да у креирању полицијских норми понашања неформални механизми полицијске поткултуре имају битан, а можда чак и пресудан значај. Тако, на пример, међу вредностима те супкултуре посебно место заузима полицијски конзервативизам. Говорећи о овој карактеристици полицијске супкултуре, Рајнер подсећа како полицајци имају тенденцију да буду конзервативни и у политичком и у моралном смислу, што је делимично последица друштвене улоге полиције која је усмерена на очување вредности конвенционалног морала и утврђеног друштвеног поретка (Reiner, 2010, p. 126). Сходно томе, логично је претпоставити да ће полиција штитити

⁴ О напорима српског друштва и Министарства унутрашњих послова РС на пољу превазилажења проблема у односу полиције према мањинским и осетљивим група, види: Кешетовић (2009).

усвојена доминантна друштвена уверења и на такав начин вршити функцију очувања постојећег *status quo*-а, па макар то подразумевало и дискриминационо поступање.

То даље имплицира закључак како спречавање полицијске дискриминације мора укључити и промене појединих вредности и ставова полицијске супкултуре. Значајне културне промене су, међутим, тешко изводљиве. Од полицајаца се не може очекивати, без обзира на то колико су добронамерни, да лако пристану на промене вредности, које су помно одржавали деценијама. Мењање укоревених вредности захтева не само радикално поновно обликовање полицијске улоге него и уклањање слике коју полицајци имају о тој улози. Уколико овоме додамо чињеницу да су вредности супкултуре битно дефинисане вредностима опште културе, чији су део, промене се чине још тежим будући да оне тада укључују и промене на општем друштвеном плану (напуштање уврежених предрасуда и стереотипних подела).

Тиме долазимо до закључка да се успешне организационе промене и реформа полиције могу десити једино уколико паралелно и уподобљене једна другој теку промене поља и хабитуса полицијског рада. Кад је реч о промени унутар хабитуса као једном од начина мењања постојећих вредности, издваја се замена старих и дубокопоштованих вредности групом алтернативних осећајности, кроз тзв. нове приче. Бетан Лофтус тврди како се у том процесу мора изнова написати шта се вреднује, мора се поново дефинисати који аспекти културе су прихватљиви и мора се обезбедити да полицијска култура постане привржена различитим скуповима вредности (Loftus, 2009, p. 196). Напошетку, и сами припадници полиције морају бити свесни важности ових реформи, јер ако желе јавну подршку и поштовање, они морају најпре да подржавају и поштују све чланове заједнице којој служе, без обзира на њихове међусобне разлике и лична својства. Такође, од пресудне је важности спровести квалитетну и селекцију и обуку полицијског кадра – како у систему основног полицијског образовања тако и кроз непрестану едукацију запослених у полицији о значају људских права и слобода.

ЛИТЕРАТУРА

- Barker, T., & Carter, D. (1994). A Typology of Police Deviance – in: *Police Deviance* – 2nd edition (Barker T. and Carter D., eds.). Cincinnati: Anderson, 3–12.
- Batton, C. and Kadleck, C. (2004). Theoretical and Methodological Issues in Racial Profiling Research. *Police Quarterly*, 7(1), 30–65.
- Bowling, B., Phillips, C., Campbell, A., & Docking, M. (2004). Policing and Human Rights – Eliminating Discrimination, Xenophobia, Intolerance and the Abuse of Power from Police Work, United Nations Institute for Social Development, Identities, Conflict and Cohesion Programme. Paper Number 4.

- Cha-Jua, S. K. (2006). Racism is a factor in Police Violence – in: *Police Brutality* (Sheila Fitzgerald, ed.). Michigan: Greenhaven Press, 55–62.
- Chan, J. (1997). *Changing Police Culture – Policing in a Multicultural Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grant, H. and Terry, J. (2005). *Law Enforcement in the 21st. Century*. Boston: Allyn Bacon.
- Kappeler, V., Sluder, R., & Alpert, G. (1998). *Forces of deviance, Understanding the dark side of policing – second edition*. Illinois: Waveland Press.
- Kennedy, R. (1997). *Race, crime and the law*. New York: Pantheon Books.
- Кесић, З. (2012а). Појам и систематизација полицијских девијација [The Concept and systematization of police deviation]. *Култура полиса [The Culture of Polis]*, 9/1, 323–342.
- Кесић, З. (2012б). Раса и етничитет као виктимогене предиспозиције код прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења, [Race and ethnicity as a victimogenic predisposition in exceeding and abuse of police powers]. *Темида (Temida)*. 4, 161–178.
- Kešetović, Ž. (2009). Understanding diversity in policing: Serbian perspectives, *Policing: International Journal of Police Strategies & Menagement*. 32(3), 431–445.
- Crank, J. P. (2004). *Understanding Police Culture*. Cincinnati: Anderson Pub.
- Loftus, B. (2009). *Police Culture in a changing World*, New York: Oxford University Press.
- Macpherson Report, (1999). <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmhaff/427/427.pdf> (25. 9. 2014)
- Meehan, A. & Ponder, M. (2002). Race and Place: The Ecology of Racial Profiling African American Motorists. *Justice Quarterly*, 19(3), 399–430.
- Meeks, K. (2000). *Driving while Black – What To Do If You Are A Victim of Racial Profiling*. New York: Broadwah Books.
- Reiner, R. (2010). *The Politics of the Police – fourth edition*. New York: Oxford University Press.
- Roberg, R., Crank, J., & Kuykendall, J. (2004). *Policija i društvo (orig.: Police and Society – second edition, New York, 2000)*, prevod: Dalibegović, M. Sarajevo.
- Rowe, M. (2004). *Policing, Race and racism*, London: Willian Publishing.
- Симовић, Д. & Зекавица, Р. (2012). *Полиција и људска права [Police and Human Rights]*, Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Skolnick, J. (2011). *Justice without Trial: Law Enforcement in Democratic Society – fourth edition*. New Orleans: Quid Pro Books.
- Holmes, M., & Smith, B. (2008). *Race and Police Brutality: Roots and Urban Dilemma*, New York: Sunny Press.
- Vešović, M. (1998). *Zbirka dokumenata o ljudskim pravima i slobodama [A collection of documents on human rights and freedoms]*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Waddington, P. A. J. (1999). *Policing Citizens: Authority and Rights*. London: UCL Press.
- Worden, R. (1996). The Causes of Police Brutality: Theory and Evidence on Police Use of Force – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (Geller W.A. and Toch H., eds.). New Haven, 23–51.
- Закон о забрани дискриминације [Anti-Discrimination Act], *Службени гласник РС*. Бр. 22 (2009).

DISCRIMINATION IN POLICING – PHENOMENOLOGICAL DIMENSION

Radomir Zekavica, Zoran Kesić

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, Serbia

Summary

The unique position of the police in society provides a lot of opportunities for police officers to transform their social and personal biases into discrimination. The police discrimination undoubtedly attracts the attention of ordinary citizens and experts, but also awakens the interest of scientists from different fields, especially criminologists and lawyers. The study of police discrimination should be primarily directed towards finding more efficient mechanisms of prevention or reduction of this phenomenon. The positioning of the main sources and causes of discrimination in policing more precisely undoubtedly aids the accomplishment of this task. For example, if the problem of the police bias is viewed primarily as a socially conditioned phenomenon and as a result of the dominant prejudice in the society as a whole, then the responsibility for their removal must be seen as the responsibility of the entire society, not just the police. In addition, we have to be aware of the specific subcultural characteristics of the police, which may influence the occurrence and the extent of an acquired prejudice and discrimination in the police work. This further implies that the prevention of the police discrimination should include changes in the individual values and attitudes of the police subculture.